

Bertien van Manen

Tussen 1985 en 2013 reisde deze fotograaf zeven keer naar Kentucky. Ze leefde daar langere tijd tussen arme families in het uitgeputte mijngebied, om van nabij hun alledaagse doen en laten vast te leggen.

Fotografie Bertien van Manen voorziet haar werk niet van bijschriften.' Foto's uit besproken boek

Op de huid zitten van 'hillbillies' in Kentucky

Door **Rianne van Dijk**

De bewoners van de afgelegen bergen in de Amerikaanse Appalachen zagen toch al niet zo vaak een vreemde in hun gebied. Dus toen president Lyndon Johnson op 24 april 1964 een bezoek bracht aan het gehucht Inez, Kentucky, was dat voor hen een gebeurtenis van wereldformaat.

Johnson klopte er aan bij het huis, als je het al zo kon noemen, want het was eigenlijk meer een hut, van Tom Fletcher, getrouwd, vader van acht kinderen, werkloos en een typische *hillbilly*, zoals de bewoners van dit gebied door de rest van Amerika afkerend werden genoemd. De foto van deze twee mannen op de veranda, die een gesprek voerden over armoede en werkgelegenheid, werd hét iconische beeld waarmee Johnson in de jaren zestig zijn Oorlog tegen Armoede lanceerde.

Nu, precies vijftig jaar later, blijkt die strijd niet helemaal geslaagd. De

foto's die de Nederlandse fotograaf Bertien van Manen (1942) de afgelopen dertig jaar maakte in het mijngebied van de Appalachen, nog steeds een van de armste streken van de Verenigde Staten, geven een beeld van gezinnen die leven in trailers of sociale woningbouwprojecten. We zien gewone, oude auto's, blikjes bier, ontakelde mijninstallaties. En we zien kinderen, heel veel kinderen, die, vaak half ontbloot, hangen op banken, op de grond liggen, met honden knuffelen of buiten met een buks op blikjes schieten.

Intimiteit

Van Manen ging voor deze foto's, nu gebundeld in het nieuwe fotoboek *Moonshine*, genoemd naar de sterke drank die daar illegaal gestookt wordt, te werk zoals ze dat al decennia doet. Net als tijdens haar vele reizen naar Rusland (in 1994 verscheen *A Hundred Summers, A Hundred Winters*) en China (*East Wind West Wind*, 2001) zoekt ze de intimiteit op: ze verblijft weken

en soms zelfs maanden in het gebied en keert er met regelmaat terug. Tussen 1985 en 2013 kwam ze zeven keer in Inez. Ze logeert bij mensen thuis of in een camper op het erf. Ze leert de families kennen, ooms, tantes en buien.

Van Manen feest mee als illegale voorraad alcohol is ingeslagen

Niet zelden raakt Van Manen met een aantal van hen bevriend. Ze kent hun levensgeschiedenis, heeft weet van echtelijke ruzies en ziet kinderen opgroeien. Ze is aanwezig als deze mensen eten, slapen, feesten, maar gaat ook mee naar begrafenissen en bruiloften. Ze is erbij als de kinderen een handstand oefenen op de bank, alsoe tienermeisje voorzichtig haar knalroze oogschaduw opbrengt en als een

Bertien van Manen: Moonshine. Uitgeverij Mack, Londen, 112 blz. € 40,- ●●●●●

Net als tijdens haar reizen naar Rusland en China woonde fotograaf Bertien van Manen (1942) ook in Kentucky tussen diverse gezinnen. Ze portretteert ze terloops en met medemenselijkheid.

vrouw knielt op de houten veranda om het haar van haar grootmoeder te kammen. Ze feest mee als de mannen net hun illegale voorraad alcohol in Tennessee hebben ingeslagen en als het varken voor de winter wordt geslacht. Ze werkt met een automatische kleine beeldcamera, zodat iedereen bijna vergeet dat ze er is, legt ze het dagelijkse leven vast. Als snapshots. Bijna terloops.

De foto's, in zwart-wit en in kleur, vaak rommelig van compositie en velen bij lange na niet technisch perfect - fel tegenlicht ontleent ons soms het zicht, lichaamsdelen zijn soms onscherp en half in beeld - kregen geen bijschriften. In twee pagina's tekst voorin het boek lezen we dat Mavis, een van de vrouwen die in de mijnen werkten, het bos invlucht met haar zoon Cris om de kogels van haar jaloerse man te ontwijken.

En we lezen ook hoe Allen, een mijnwerkerszoon, vertelt hoe bang hij zijn leven lang is geweest voor zijn vader en broer, en dat dat al begon toen hij zes

jaar oud was. Ook deze teksten hebben iets terloops - er wordt niet veel uitgelegd. Wie goed leest, weet wel wat er aan de hand is.

Slechte gebitten

Van Manen maakte ook opnamen van het ontakelde land, dat na honderdvijftig jaar steenkoolwinning vrijwel volledig is uitgeput. Ze maakt de armoe zichtbaar, kijk maar naar de slechte gebitten van bewoners, hun overgewicht, de deplorabele staat waarin veel van de interieurs verkeren. Maar daar is het Van Manen niet echt om te doen. Het *statement* dat zij maakt is eerder artistiek dan sociaal. Ze oordeelt niet.

Wat beklijft is het zichtbare plezier dat ouders hebben met hun zonen en dochters. In fel tegenlicht worden hun kinderen engelen. Uit een omarming van twee vrouwen spreekt liefde. Met haar humane en poëtische beeldtaal portretteert Bertien van Manen mensen, niet nadrukkelijk arme mensen.

AMERICANS IN PARIS

David McCullough: The Greater Journey. Americans in Paris. Paperback, Simon & Schuster 2011, 558 blz., van €37,50 voor €15,-. Het Martyrium Amsterdam

Tussen 1830 en 1900 vestigden zich tientallen Amerikanen in Parijs: van studenten tot schrijvers. En ook Elihu Washburne, de Amerikaanse ambassadeur in Parijs die het beleg van de stad door de Pruisen en de opstand van de Commune mee maakte. Onderhoudend, rijk geïllustreerd boek.

Biografie

Dimitri Frenkel Frank

In hoog tempo schreef hij romans, toneel-, televisie- en filmwerk. Ook reclame-slogans gingen hem goed af. Nu is er eerherstel, en je wilt na lezing van dit boek weer eens een van zijn stukken opgevoerd zien.

Een ogenschijnlijke flierefluiter

Door **Henk van Gelder**

Misschien is het zijn eigen schuld. Dimitri Frenkel Frank (1928-1988) schiep, als schrijver van tientallen toneelstukken, sketches, tv-scenario's en romans, auteur en regisseur van drie bioscoopfilms en de creatieve spil van het legendarische tv-programma *Hadimassa*, zo veel luchtigheid, dat zijn reputatie nu, ruim vijftien jaar na zijn dood, danig verschrompeld lijkt. Alsof hij nooit iets anders heeft vervaardigd dan een overstelpende hoeveelheid zedenschetsen die per definitie niet lang mee kunnen gaan. Waardoor hij wellicht slachtoffer is geworden van hetzelfde gezichtsbedrog waarover hij Tsjechov, in het script van zijn gelijknamige musical, een rake opmerking met aforistische kracht liet maken: 'Je moet diep over iets nagedacht hebben om er onbekommerd licht over te kunnen schrijven.' Daar was dus niet alleen de toneelfiguur Tsjechov aan het woord, daar verdedigde Dimitri Frenkel Frank ook zijn eigen werk.

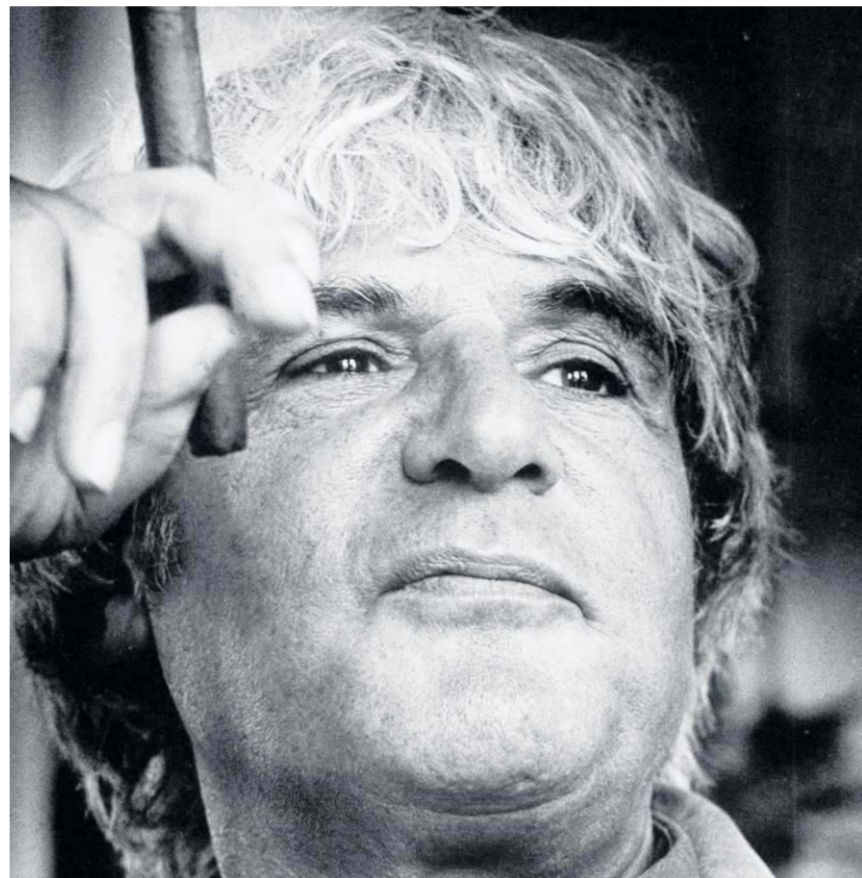
Briefje

Wat dat betreft is de biografie die tv-historicus en -regisseur Bert van der Veer over hem schreef, tevens een vorm van eerherstel. Frenkel Frank hing graag de flierefluiter uit; hij leek slechts een flaneur door de tijdgeest, een levensgenieter die alles ironiseerde en nergens zwaar aan tilde. Maar dat is hooguit de helft van het verhaal.

Met goed gekozen citaten uit Frenkel Franks oeuvre laat Van der Veer zien dat er méér was dan die elegante buitenkant. Zoals de oudere vrouw in zijn toneelstuk *Blaffen tegen de maan* die drie concentratiekampen heeft overleefd en haar levenshouding aldus verklaart: 'Je denkt dat ik sterk ben, maar ik houd me maar net in stand. Je trapt en trapt tegen me aan, laat me met rust alsjeblieft. Ik wil niet meer. Ik wil zo leven, dat ik iedere dag zeggen kan: God zij dank, er is geen ramp gebeurd.' Ook in die woorden lijkt iets van de schrijver zelf - zoon van een joodse vader - door te klinken.

En zelfs als hij een karikatuur schreef, blijkt hij daarin soms herkenbaar te zijn. Neem de man die in de komedie *De Polyester Polka* verzucht hoe een vrouw zich volgens hem in het huwelijk zou moeten gedragen: 'Als ik 's avonds met de vingers knip, mag je verschijnen. Als ik fluit kom je met eten. Als ik werk ben je stil, als ik eens een uurtje vrij ben, mag je me de laatst geboren kinderen voorstellen.'

Van der Veers relaas over de vele vrouwengeschiedenissen in Frenkel Franks leven maakt zo'n citaat mooi dubbelzinnig. Vol tirannieke trekjes die de schrijver blijkbaar ook in werkelijkheid in zich droeg, maar tegelijk zo gecharmeerd dat erom kon worden gelachen. Het moeten twee verschijningsvormen van dezelfde karaktertrekken zijn geweest: de hovaardij, door een ex-collega zelfs omschreven als har-

Dimitri Frenkel Frank: 'Je denkt dat ik sterk ben, maar ik houd me maar net in stand'

ONGEDATEERDE FOTO ARCHIEF NRC/HANDELSBLAD

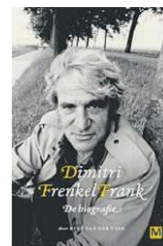
Ontwaard

Zoals wanneer een internationale trein voorbijtst langs het vol Perron van een verwaarloosbaar station.

Na afloop

De cake is voor de levenden.

JUDITH HERZBERG: '111 HOPLA'S'

Bert van der Veer: Dimitri Frenkel Frank. De biografie. Marmer, 416 blz. € 29,95 ●●●●●

De reputatie van de veel- en snelschrijver, acteur en regisseur lijkt verschrompeld. De biografie, met slordigheden, geeft een goed overzicht van zijn veelzijdige oeuvre.

telooheid, en tegelijk het vermogen daarvan de humor in te zien. Typerend is een briefje aan zijn zoon Dimi over een vakantiereisje naar Italië: 'In Positano moet ik werken aan het ontwikkelen van een comedyserie voor de televisie in opdracht van de jonge tycoon John de Mol. Iets voor de grote massa, maar ja, men moet geld verdienen en de massa heeft tenslotte ook recht op mijn talent.'

Dimitri Frenkel Frank moet veel van zijn vader hebben weggehad. Ook de oude Frank was een *Lebemann*, een violist in de lichte sector die van charmeren zijn beroep had gemaakt. Hoe het hem en zijn gezin in het bezette Nederland is vergaan, blijft intussen nogal vaag. Waarschijnlijk viel er niet meer over terug te vinden dan wat Van der Veer hier vermeldt. Vader, moeder en hun twee zonen kwamen blijkbaar zonder kletscheuren de oorlog door.

Over één episode uit die tijd huppelt de biograaf echter net zo zorgeloos heen als zijn hoofdpersoon vaak is verweten. 'Mijn vader werd een keer opgepakt, maar was de volgende dag weer terug', citeert hij uit een nagelaten geschrift, zonder er verder op in te gaan. Terwijl die gebeurtenis niet anders dan levensbedreigend kan zijn geweest, al heeft de martelende onzekerheid dus niet langer dan één nacht geduurd. Men kon er destijds waarlijk niet op rekenen dat een eenmaal gevangen genomen Jood al meteen weer zou worden vrijgelaten.

Klakkeloos

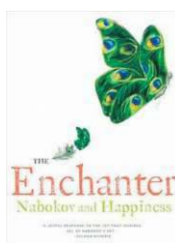
Slordiger is het feit dat een niet voor de lezer, maar voor de typograaf bedoelde aanwijzing klakkeloos in de tekst is blijven staan. En het navertellen van de intriges van de meeste toneelstukken levert niet de boeiendste passages op. Wel ontstaat daardoor een overzicht van 's mans oeuvre dat het verlangen oproept zo'n stuk nog eens te zien opvoeren.

Dat hij snel kon schrijven, werd Frenkel Frank ook tijdens zijn leven al verweten. Geregeld werd hij handig genoemd - alsof snel schrijven automatisch leidt tot het produceren van flut. Hij was nu eenmaal een snelle denker, aldus velen uit zijn omgeving. En daar kwam nog bij dat hij nooit eindeloos in een tekst bleef prutsen. Als het geschrevene hem niet onmiddellijk beviel, gooide hij het weg en begon opnieuw. Dat gold niet alleen voor zijn toneel-, tv- en filmwerk, maar ook voor de reclame die jarenlang een lucratief werkterrein vormde. Hij was immers ook de uitvinder van de Edison, de prijs van de platenindustrie, verzon het melkman-netje Joris Driepinter, was auteur van de slagzin 'kaas uit het vuistje' en schreef veel reclame voor de Bijenkorf.

De musical *Tsjechov* was zijn laatste grote project. Hij voelde zich vast en zeker een geestverwant. Al was het maar in wat hij Tsjechov tegen diens revolutionaire tijdgenoot Gorki liet zeggen: 'Ik zou maar oppassen. Mensen die denken dat ze gelijk hebben gaan slecht schrijven.'

Henk Lagerwaard oogst deze week de boeken in de uitverkoop

Ramsj

VLADIMIR NABOKOV

Lila Azam Zanganeh: The Enchanter. Nabokov and Happiness. Gebonden, Norton & Company 2011, 228 blz., van €23,95 voor €8,-. Het Martyrium Amsterdam (020-6732092)

'A joyful response to the joy that inspired all of Nabokov's art,' schreef Salman Rushdie over dit boek dat ook door veel andere recensenten werd geprezen. Het is een 'kaleidoscopische journey' door de wereld en het werk van Vladimir Nabokov (1899-1977), met speciale aandacht voor onderwerpen als het geheugen, liefde, menselijk geluk en verlies, en taal en natuur. Met een hoofdrol voor Nabokovs autobiografie *Speak, Memory* uit 1951.

POLITIEK EN MAFFIA

Leonardo Sciascia: De dood van Raymond Roussel/Het theater van het geheugen. Paperback, Serena Libri 2007, 172 blz., van €15,- voor €5,-. Roelants Nijmegen

De Siciliaanse advocaat en politicus Leonardo Sciascia (1921-1989) schreef romans en thrillers over politiek en maffia in Italië. Bij Roelants ook andere uitgaven van Serena Libri: *Verhalen uit Aspromonte* van Corrado Alvaro en *De bisschopskamer van Piero Chiara*: van €17,50 voor €5,-.

FRANS VAN MIERIS

Quentin Buvelot (red.): Frans van Mieris 1635-1681. Paperback, Waanders/Mauritshuis 2005, 255 blz., van €37,50 voor €12,50. Roelants Nijmegen (024-3221734)

Frans van Mieris was een van de bekendste en best verkopende fijnschilders van zijn tijd. Na een lange periode van vergetelheid staat hij enkele decennia weer volop in de belangstelling, vandaar die uitgebreide expositie in het Mauritshuis in (2005). Mooie catalogus met grondige essays.

ALAIN DE BOTTON

Alain de Botton: Religion for Atheists. A Non-believer's Guide to the Uses of Religion. Gebonden, Pantheon 2012, 320 blz., van €29,99 voor €10,99. Naylor & Co Den Haag (070-3605454). Het Martyrium Amsterdam

Ongelovigen kunnen heel wat van religies opsteken, aldus deze Britse filosoof: op maatschappelijk terrein (gemeenschapszin, solidariteit), en in persoonlijk opzicht (evenwichtige en gelijkwaardige relaties). Vlot geschreven en geestig boek.